

Alman Arşiv Belgelerine Göre Türk Heyetinin 15 Haziran-
14 Temmuz 1911 Tarihleri Arasında Almanya Çalışma Ziyaretinin
I. Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Devleti ile Alman İmparatorluğu
Arasındaki Yakınlaşmaya Etkisi

Yüksel Kaştan*

Giriş

Osmanlı Devleti Lale Devri'nden itibaren Batı'nın fen ve teknoloji alanındaki gelişmelerini yakından takip edebilmek için Avrupa'ya gezginler, elçiler ve öğrenciler göndermeye başlar. Bir taraftan Osmanlı Devleti Batı'nın sanayileşmesi ve gelişmesini takip ederken diğer taraftan sanayileşmiş ülkeler Osmanlı Devleti'ni hem hammadde sağlayacakları hem de mamül maddeleri pazarlayabilecekleri bir ülke olarak görmeye başlarlar. Almanya Rusya, Fransa ve İngiltere'ye karşı Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyası ve zengin yer altı zenginlikleri ve bir pazar olma niteliği ile korunması siyasetini geliştirirler. Bu devletler bunun için öncelikle Osmanlı Devleti ile ekonomik ve askeri iş birliği imkânları ararlar. Daha önceden başlayan ticari ilişkiler, Prusyalı subayların Osmanlı'da görev yapmaları bir altyapı oluşturur. Alman silâh endüstrisinin kendilerine pazar arayışları içindeyken Osmanlı Devleti de içinde bulunduğu durum nedeniyle hem ordusunu yeniden düzenleme hem de ordusunu kuvvetlendirmek için silah ihtiyacı duymaktadır.¹

Almanya ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler öncelikli mali alanda, sonra askeri alanda devam eder. Askeri alanda başlayan ilişkiler askeri malzemeler, Almanya'ya eğitim amaçlı subayların gönderilmesi, daha sonra öğrencilerin gönderilmesi sürecinde Alman dili ve kültürüne sahip olanlar ile Osmanlı Devleti'nde açılan Alman ve Avusturya okullarından mezun olan öğrencilerin oluşturdukları kültürel köprü beraberinde ekonomik ilişkilerin de gelişmesine neden olur.

* Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Antalya/TÜRKİYE, kastanyuksel@hotmail.com ORCID: 0000-0002-8616-8968

1 Lothar Rathmann, Berlin-Bağdat, *Die imperialistische Nahostpolitik des kaiserlichen Deutschlands*, Berlin 1962, s. 17-18, Çev. Ragıp Zarakolu, *Berlin-Bağdat, Alman İmperyalizminin Türkiye'ye Girişi*, İstanbul 1982; Hajo Holbörs, *Deutschland und die Türkei 1878-1890*, Berlin 1926, s. 9-10.

A. Osmanlı Devleti ile Almanya İmparatorluğu Arasında Askeri ve Ekonomik İlişkiler

Osmanlı Devleti'nin siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlarının en yoğun olduğu bir dönemde tahta çıkan ve Osmanlının Rusya karşısında uğradığı bozgunun çok etkilenen Sultan II. Abdülhamid'in, büyük devletlere olan güveni iyice sarsılır. Sultan daha şehzadeligi sırasında çıktığı Avrupa gezisinde, Prusya'nın gücüne hayran olmuştur. Almanya'nın Müslüman sömürgeleri ve Osmanlı ile sınırı yoktur. Sultan Abdülhamid'i Almanya'ya yaklaştıran bir başka önemli gerekçe de Almanya'nın Avrupa'nın en güçlü ordusuna sahip, sanayileşmiş bir devlet olmasıdır.²

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sonucu Osmanlı Devleti'nin yenilmesi ve 1881 yılında Duyun-u Umumiye İdaresi kurulması Osmanlı Devleti'ni İngiltere ve Fransa'ya olan güvenini sarsar. Osmanlı Devleti bu olumsuzlukları yaşarken Avrupa'da siyasi birliğini tamamlayarak 1871 yılında Almanya İmparatorluğu kurulur. Dönemin şartları bu iki devleti siyasi, askeri ve ekonomik olarak birbirlerine yakınlaştırır. Böylece her iki devlet arasında siyasi, ekonomik ve askeri ilişkiler başlar.

a. Askeri Alanda İlişkiler

II. Abdülhamid Devrinde ordunun yenilenmesinde Alman subaylarından yararlanma kararı alınır. Bu amaçla ülkeye davet edilen Albay Kaehler başkanlığındaki askeri heyet 11 Nisan 1882'de Osmanlı hizmetine girer.³ Kaehler'in ölümü sonrasında aynı göreve Colmar von der Goltz getirilir. General Goltz bir taraftan orduyu yenileme çalışmaları yaparken diğer taraftan da Alman silâh sanayisinin Osmanlı Devleti'ndeki tekel oluşturmaya hizmet eder. Almanya'dan gelen ve sayıları devamlı artan askeri uzmanlar da Osmanlı ordusu üzerinde etkili olmakla kalmaz, Alman silah sanayinin de gelişmesine katkıda bulunurlar; Krupp firmasına 1 206 987 Osmanlı Lirası tutarında 500 kadar top ismarlanır. 1886 Şubat'ında, Alman Krupp firmasından 426 sahra topu ve 60 havan topu satın alır. Elbing'de-Schichau tersanesine torpido siparişi verilir. 1887'de Alman Mauser ve

2 A. Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara, 1973, s. 144.

3 İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul, 1983, s. 60,75; Jehuda L. Wallach, *Anatomie einer Militärhilfe, Der preussisch-deutschen Militärmissionen in der Türkei 1835-1919*, Düsseldorf 1976, s. 30-33, çev. Em. Tuğ. General Fahri Çeliker, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi*, Türkiye'de Prusya-Alman Heyetleri 1835-1919, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Bşk. Yayınları, Ankara 1985; BOA, Y.PRK.ASK., 12/51.

Loewe silah fabrikalarından yarım milyon tüfek ve elli bin modern karabine satın alınır. Osmanlı yönetimi 1889-97 yılları arasında Alman silah fabrikalarına 68.6 milyon Mark tutarında siparişte bulunur. Alman Krupp, Mauser ve Loewe silah fabrikalarına yapılan Osmanlı siparişleri giderek çoğalır.⁴

Türkiye'ye bir Alman askerî heyetinin gönderilmesi için ilk teşebbüs Padişah tarafından yapılır. 1880 Mayısının başlarında Padişah, eski bir Fransız yarbayı olan askerî danışmanı Dreyse'yi, Alman Büyükelçisi Hatzfeld'e gönderir. Alman İmparatorluğundan, birkaç Alman subayının gönderilmesinin rica edilmesini ister. Talep edilen subaylar arasında, bir kurmay subay ile birer topçu, piyade ve süvari subayı yer alır. Osmanlı Devleti ve Almanya arasında sözleşme imzalanır ve dört subay Türkiye'ye gönderilir. Fakat orduyu eğitecek subaylar arasında eğitimci olanı yoktur. Alman Büyükelçisi, Osmanlı'nın bu isteğini tekrar 1883 başlarında Almanya'ya bildirir. Almanya imparatorluğu da bunun üzerine Genelkurmay Başkanlığından Binbaşı von der Goltz'u Türkiye'ye gönderilmek üzere görevlendirir. Goltz, General Kahler'in de tavsiyesi üzerine Padişah'ın emriyle 1883 yılında askerî okulda görevlendirilir.⁵

Osmanlı-Almanya askerî anlaşmasının sonucu, 11 Nisan 1882'de Albay Kahler ve Piyade Yüzbaşı Kamphövener, Topçu Yüzbaşı von Hobe, Dragon alayından Yüzbaşı Ristow'da oluşan üç Alman subayının Osmanlı Devleti'ne görevlendirilir. Kaehler, Türkiye'de kaldığı üç yıl içinde Alman silah endüstrilerinin Osmanlı pazarına girmesine ve silah siparişleri almasına çok çaba sarf eder. 1882 yılında Osmanlı Hükümeti'nin Krupp firmasına çeşitli çaplarda top siparişi vermesinde de etkili olur.⁶

1883 yılında Pangaltı'daki Harbiye Mektebi'nde göreve başlayan Goltz Paşa, ilk iş olarak bu okulların yeniden teşkilâtlandırılmasını ve eğitim sisteminin modernize edilmesini ele alır. Goltz Paşa Kahler Paşa'nın ölümünden birkaç ay sonra, Alman

4 Kemal BEYDİLLİ, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askerî Heyeti Hakkında", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, F. 31, İstanbul 1979, s. 481; Pertev Demirhan, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz, Das Lebensbild eines grossen Soldaten*, Göttingen 1960, s. 16; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1962, s. 174,365-369.

5 Hajo Holböhrn, *Deutschland und die Türkei 1878-1890*, Berlin 1926, s. 11-12; Wallach, s. 35,36,54; Colmar Freiherr von der Goltz, "Die neue deutsche Militaermission in der Türkei", *Morgenblatt, Neue Freie Presse*, Nr. 17683, 15 November 1913, Berlin 1913.

6 İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara 1981, s. 60; J. Wallach, *age.*, s. 30-33; İ. Ortaylı, *age.*, s. 75. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende, Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK.), Gömlek no.12, Belge no. 51 (Bundan sonra BOA, Y.PRK.ASK., 12/51 şeklin-de kısaltmaları ile gösterilecektir).

ekibinin başına getirilir. Onun görevi genç subayların eğitimidir. General Goltz, bir yandan Osmanlı ordusu hesabına çalışırken, diğer taraftan memleketinin silâh sanayiine hizmet etme yollarını arıyordu. General Goltz'un Genelkurmay tarafından desteklenen askerî heyeti, 1880'lerin sonuna doğru Osmanlılara Krupp ailesinin toplarını kabul ettirir. Alman silâh sanayiinin Osmanlı Devleti'ndeki tekel konumu, Goltz tarafından oluşturulur.⁷

1908'den sonra ise Osmanlı Devleti bünyesinde Alman tesirinin girmediği birim yok gibidir. Özellikle askerî alanda birçok Alman subayı görev yapmaktadır. Tabii ki ilişkilerin artmasında Türklerin sahip olduğu kötü ekonomik ve siyasî sıkıntıların rolü büyüktür. Devlet her yönüyle arayış içerisinde. Bu durumdan çıkabilmesi için kendine zarar vermeyecek büyük bir devletin desteğine ihtiyacı vardır.

16 Mayıs 1908 tarihli Techizat-ı Askeriye nazırının Tophane-i Amire ve Seraskeri'ye ilettiği bir yazıya göre, Krupp'un İstanbul temsilcisi Huber, Krupp Fabrikası'na sipariş olunan 91 batarya seri atışlı toplardan 15 ve 21 cm.lik toplara mahsus mühimmatın 2.321 sandık içinde Deusche Levante Linie Şirketi'nin Hamburg'tan hareket eden vapuruna yüklenecek İstanbul'a sevk olunduğu bilgisini vermiş ve mühimmat listesini de sunmuştur. Osmanlı Devleti 1910 yılında Alman donanmasından iki zırhlı Barbaros ve Turgut Reis satın alır.⁸

1911 yılında Almanya'dan Osmanlı ordusunu yeniden düzenlemek için Binbaşı Baron Colmar von der Goltz başkanlığında bir heyet gelir. Paşa Harp Okulu'nda görev yapar, ayrıca birçok Türk subayı da eğitim almak amacıyla Almanya'ya gönderilir. XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı ordusunun silahlanmasında Alman silah sanayi ve top konusunda özellikle Krupp'un bir tekel oluşturduğu görülür.⁹

b. Ekonomik Alanda İlişkiler

Almanya'nın sanayileşme sonrasında ekonomisini canlı tutabilmesi ve bir dünya devleti olabilmesi için Osmanlı Devleti, Ortadoğu, Kafkaslar ve Afrika gibi kendine yaşam alanları aramaya başlar. Osmanlı Devleti'nin siyasî, askerî ve ekonomik olarak içinde bulunduğu durum Almanya için bulunmaz bir fırsat olarak karşılırlarına çıkarken Osmanlı Devleti de Avrupa'da birliğini yeni tamamlayan ve

7 Colmar Freiherr von der Goltz, "Die neue deutsche Militaermission in der Türkei", Morgenblatt, Neue Freie Presse, Nr. 17683, 15 November 1913, Berlin 1913; General Pertev Demirhan, Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz, Das Lebenbild eines grossen Soldaten, Göttingen 1960, s. 16; agm., Morgenblatt, 15 November 1913.

8 BOA, Y. PRK, ASK., 256/83.

9 Jehuda L. Wallach, *age.*, s. 7-10; Enver Ziya Karal, *age.*, C VIII., s. 174,365-369.

hızlı bir sanayileşme gösteren, ekonomisi çok güçlü olan Almanya'yı kendi geleceği için bir fırsat olarak ortaya çıkar.

Almanya'nın İstanbul'da Deutsche Bank'ın şubelerini açması ve Alman Büyükelçilerinin görev yapmaya başlaması ile Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisi giderek artmaya başlar. Osmanlı-Alman ticari ilişkilerini hızlandırmak, Alman mallarına yabancı ülkelerde pazar bulmak ve piyasayı denetlemek için, 1880 yılında merkezi Berlin'de olmak üzere, 55 000 Osmanlı Lirası sermayesi Alman Ticaret Şirketi kurulur. Bu süreçte Alman yapımı cam eşya ve porselenler, İzmir'de montajı yapılan Paris ve Viyana benzetmesi mobilyalar, lambalar, gaz ocakları ve çini sobalar Osmanlı pazarına girer. Alman iş adamları çok karlı olarak gördükleri Osmanlı pazarını ele geçirebilmek için, Anadolu'da iyi bir piyasa araştırması yaparlar, Türkçe-Fransızca-Rumca dillerinde yazdıkları tanıtım broşürlerini resimlerle süsleyerek halkın ilgisini çekmeyi başarırlar.¹⁰

1880 ile 1904 arasında, Osmanlı Devleti'nin Almanya'ya yaptığı ihracat hızlı bir artış gösterir. Bu ihraç malları arasında, kuru üzüm, incir, fındık, palamut, mazi, yağlı tohumlar, narenciye, pamuk ve yün, tütün, afyon, hububat, maden, barsak, kemik ve ham deri, seccade ve kilim, ilaç ve boya hammaddeleri sayılabilir.¹¹

1888 yılında II. Wilhelm Dünya siyaseti izlemesi dolayısıyla Almanya'nın Avrupa dışına çıkmasını düşünür ve bu amaçta Doğuya giden yolun Balkan Yarımadası'ndan geçtiğini görür. Bu dönemde Osmanlı-Alman ilişkileri önceki döneme göre gelişir.¹² II. Wilhelm sanayileşmiş devletler gibi Osmanlı topraklarını iyi bir hammadde deposu ve mallarını satacağı geniş bir pazar olarak görür.¹³ İmparator bu politikasının bir başlangıcı olarak 1889 yılında İstanbul'a gelir. İmparator Padişah'tan, Bağdat Demiryolu'nun Konya'ya kadar uzatılması ayrıcalığının yanı sıra, Haydarpaşa'da bir liman kurulması ve Konstanz ile İstanbul arasında telgraf hattı yapılması için imtiyazlar alır. İmparator Dışişleri Bakanı von Bülow'a verdiği siyasal görevlerden biri de "yalnız kalmamak, tersine Türkleri askeri, politik ve ekonomik bakımdan" kendi yanlarına çekmek, Türkleri kazanmak ve kendilerine bağlamak için gerekli çalışmalarını yapmasıdır.¹⁴

10 Rıfat Önsoy, *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri*, İstanbul, 1982, s. 5-6; Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Ankara, 1982, s. 165-168.

11 İlber Ortaylı, *age.*, s. 46; Rıfat Önsoy, *age.*, s. 31.

12 Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Ankara, 1975, s. 214; Edward Mead Earle, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, çev. Kasım Yargıcı, İstanbul, 1972, s. 142.

13 Haluk Ülman, *age.*, s. 142.

14 Lothar Rathmann, *age.*, s. 69,99; İlber Ortaylı, *age.*, s. 65; Edward Earle, *age.*, s. 147.

1888'de Avusturya-Fransız sermayeli Selanik Bankası, 1906 da Deutsche-Orient Bank faaliyete geçer. 26 Ağustos 1890'da Osmanlı Devleti ile Almanya arasında yeni bir ticaret antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile daha önce Alman tüccarına tanınmış olan imtiyazlar genişletilir. Buna mukabil Osmanlı tüccarı da artık Almanya'da imtiyazlı tüccarlar olarak kabul edilir.¹⁵

Almanya, Osmanlı İmparatorluğuna Bağdat Demiryolu ile beraber siyasi, ekonomik ve askeri nüfuzunu da götürmüştür. Gerçekten de Almanya'nın gelişmiş sanayi, Osmanlı Devleti'nin ilkel sanayi kuruluşlarının zaten az olan üretim gücünü iyice azaltır; başta Anadolu olmak üzere, Alman malları kısa sürede imparatorluğa yayılır. Almanlar bu zengin pazar potansiyelini yeterince kullanabilmek için, çok sayıda ticaret şirketleri kurarak, imparatorluk içerisinde, bu şirketlerin şubelerini açarlar. 1906'da yalnız Adana'da Almanlar 2 milyon franklık tarım makineleri satarlar.¹⁶

Avusturya-Macaristan'ın Tuna boyu ülkelerindeki dış ticari ilişkileri ve Almancanın ticari dil olarak tutunması, Alman ticari etkinliği için bir temel oluşturur. Almanya'nın 1909 yılı ticaret bilançosuna bakıldığında Avusturya, Romanya, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ile karadan yaptığı ticaretin hacmi 8 milyar 238 milyon Mark iken, deniz-aşırı bölgelerle ticaretin hacmi 6 milyar 862 milyon mark tutarındadır. 1880'lerde Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı dış ticaretindeki payı %18 iken, 1909 da bu pay %42 ye yükselir.¹⁷

Demiryollarının geçtiği yerlerde tarımsal ürünlerde önemli artışlar olur örneğin; 1889 ile 1911 seneleri arasında ülke çapındaki zirai üretimde artışın %63 olmasına karşılık, demiryolunun geçtiği yerlerde bu oran %114 olur. Yine 20 senede ödenen 194 milyon kuruşluk kilometre garantisine karşın, aynı devrede aşar tahsilatının 254 milyon kuruş artış göstermesi nedeniyle, devlet 60 milyon kadar gelir sağlar. Alman sanayi için gerekli olan petrolün bir bölümü de Mezopotamya'dan sağlanmaya çalışılır. İngilizlerle burada yapılan bir anlaşma sonucunda, Mezopotamya petrolerinden "işletme payı olarak Almanya'ya %25 pay verilmesi kabul edilir. Böylelikle Almanya petrol konusunda tamamen Romanya'ya bağlı olmaktan, bir ölçüde de olsa, kurtulur.¹⁸

15 Armin Kössler, "Die Besuche Kaiser Wilhelms II. in Konstantinopel (1889,1898,1917)", Generalkonsulat der Bundesrepublik Deutschland Istanbul, haz. Das Kaiserliche Palais in Istanbul und die deutsch-türkischen Beziehungen, İstanbul 1989, s. 254.

16 Paul Imbert, *Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri*, çev. Adnan Cemgil, İstanbul 1981, s. 34.

17 Rifat Önsoy, *age.*, s. 18-20.

18 Lewin Evans Perey, *The German Road to the East*, London, 1916, s. 157, aktaran Mustafa Albayrak, *Osmanlı Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolu'nun Yapımı*, s. 35.

Osmanlı Nafia Nezareti 1887'de, Württembergische Vereinsbank ve Deutsche Bank'ın idarecileriyle iletişime geçerek bu iki bankaya, Haydarpaşa-İzmit demiryolu hattının Ankara'ya kadar uzatılması için ayrıcalık verilmesini uygun bulur ve Anlaşma 4 Ekim 1889 tarihinde imzalanır.¹⁹

4 Mart 1889'da "Osmanlı Anadolu Demiryolları Kumpanyası kurulur. Şirket Haydarpaşa İzmit hattını altı milyon Frank ödeyerek satın almakla işe girişir. Bundan sonra da 486 kilometre uzunluğundaki İzmit-Ankara hattının yapımı başlar. II. Wilhelm İstanbul'u 1899 yılı başlarında ikinci defa ziyaret eder. Bu ziyaret Türk-Alman ilişkilerinin olumlu bir sonucudur. Nitekim bu ziyaret sırasında, Abdülhamit ile Wilhelm arasında yapılan görüşmelerde Konya'ya kadar varan demiryolu hattının Bağdat ve Basra'ya uzatılması konusu da ele alınır. Konya hattını, Halep üzerinden Bağdat'a bağlayacak bölümünün ekonomik ve stratejik yönlerini incelemek üzere, bir Alman Komisyonu İstanbul'a gelir. Anlaşma, 18 Mart 1903 tarihinde de Sultan II. Abdülhamit'in iradesi ile yürürlüğe girer.²⁰

1900 yıllarında Osmanlı Devleti ticaretinin %9 Rusya ile yapar. İstanbul bu yıllarda Rusya'dan yılda 65 bin ton un alır. Daha demiryolu Konya'ya vardığı anda bu ticaretin Kesildiği görülür. Demiryoluyla Orta Anadolu'dan İstanbul'a getirilen tahıl burada fiyatları düşürür. 1901'den itibaren Anadolu'dan, demiryolları bölgesinden getirilen buğday, İstanbul'daki tüketimin üçte ikisinden fazlasını karşılar. Böylece İstanbul Rusya ve Bulgaristan'dan tahıl ithalini bütünüyle durdurur.²¹

Almanlar demiryolunun geçtiği yerlerde tarımsal üretimi teşvik ederler. Adapazarı, Eskişehir ve Konya'da patates ekimi yaygınlaşır. Demiryolu müdürlerinden Mösyö Hückne Adapazarı'nda bir yıl öncesinden üç vagon patates dağıttığını, ertesi sene hasat sonrasında, 100 vagon patates taşımak suretiyle parasını çıkardığını belirtir. Eskişehir civarında arpa ekimi geliştirilir ve Alman bira fabrikaları için şerbetçiotu yetiştirilmesine başlanır. İstanbul'un tahıl tüketiminin Anadolu ve Rumeli'de üretilip, demiryollarıyla taşınan, yerli tahılla karşılanma oranı %90'a kadar yükselir. Demiryolları sayesinde Osmanlı'nın ihracatı artar, ödemeler dengesindeki açıklar az da olsa kapanmış ve bir kısım işsizlere iş olanakları sağlanır.²²

19 Arhangelos Gavriel, *Anadolu ve Bağdad Demir Yolları İdaresinin İç Yüzü*, Dersaadet, 1327, s. 1.

20 İlber Ortaylı, *age.*, s. 100; Arhangelos Gavriel, *age.*, s. 71-72.

21 İlber Ortaylı, *age.*, s. 108.

22 Hüseyin Avni, *Bir Yan Müstemleke Oluş Tarihi*, İstanbul, 1932, s. 31; Donald Quataert, "19. yy.da Osmanlı İmparatorluğu'nda Demiryolları", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, s. 1631.

Demiryolu 1892 sonunda Ankara'ya ulaştığında bölgenin tahıl üretimi artar. 1894'te tahıl üretimi 8 milyon kileden 10 milyon kileye, 1896'da 15 milyon kileye yükselir. Fiyatlar da yükselerek dünya fiyatları seviyesine yaklaşır.²³

Hattın geçtiği yerlerde sulama ve yeni tarımsal faaliyetler yaratmak konusunda ilk elde bazı başarılar sağlanır. Örneğin, Konya-Eskişehir hattı tamamlandıca, civara 165 kilometrelik bir şose de yapılır. Konya-Ereğli hattı çevresinde Çumra ovasında 200 kilometre çapında araziye kanallar açarak sulama işine girişen ve bataklıkları kurutan, Frankfurt'taki Philip Holpman Şirketi, Osmanlı hükümetini memnun bıraktığından, Adana ovasının da tarımını ve sulamasını geliştirmek işi bir başka Alman şirketine, Dresden'deki Alman Şark Kumpanyasına verilir. Adana'da pamuk üretimi 1904-1905'de 45-500 kg iken 1908-1909'da 76-400 kg'a çıkar. 3 Haziran 1908 tarihinde. İmzalanan bir ek sözleşme ile Osmanlı Hükümeti 840 km. uzunluğundaki Bulgurlu-El Helif hattının yapımı işini de Deutsche Bank'a verir.²⁴

Osmanlı Devleti ile Almanya İmparatorluğu arasında öncelikle askeri daha sonra ekonomik alanda gelişmeler II. Abdülhamid Döneminde hem başlamış hem de çok önemli ölçüde artarak diğer sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin ciddi olarak pazarını tehdit etmeye başlar. Bu durum II. Meşrutiyet sonrasında II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine kadar devam eder.

B. Almanya'da Yetkililerin Osmanlı Araştırma Komisyonunun Ziyaretini Planlama Süreci

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve daha sonra meydana gelen 31 Mart Hadisesi sonrasında II. Abdülhamid'in yerine Sultan Reşad'ın tahta geçmesi sonrasında Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki ilişkiler yeni bir döneme girer. Almanya'nın II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti ile askeri, ticari, ekonomik, kültürel ve eğitim alanında çok önemli gelişmeler olmuştur. Ancak yeni padişah döneminde bu durum ne olacaktır. Almanya ile Osmanlı Devleti'nin ilişkilerinin devam edebilmesi için yönetime yeni gelen Osmanlı Bürokrasisinin dikkatini çekerek Alman Türk yakınlaşması sağlanmalıdır. İşte bunun için Dr. Ernst Jäckh'in öncülüğünde Ekonomi ve bilim dünyasından, siyaset ve devlet bürokrasisinden, askeriyeden, tüccar ve gazetecilerden oluşacak ve Osmanlı toplumunun genelini yansıtacak geniş bir komisyonun Almanya'da araştırma yapmak amacıyla bir geziye davet edilmesi planlanır.

²³ İlber Ortaylı, *age.*, s. 108.

²⁴ Paul İmbert, *age.*, s. 30-35.

Araştırma gezisi Almanya'nın dış siyaseti doğrultusunda resmi makamların talimatı ve gözetiminde olmasına rağmen görünürde sivil toplum örgütlerinin organize ettiği bir etkinlik hüviyetindedir. "Osmanlı Tettebbu'at-ı Fünûn-ı Muhtelif Komisyonu" adıyla anılan araştırma heyetinin Almanya ziyaretiyle Türk-Alman ilişkilerinin pekiştirilmesi Almanya'nın askeri, siyasi, ekonomik gücünün görmesi ve yaklaşan dünya savaşı öncesinde Türklerin dikkatini, güvenini ve tercihini elde etmek amaçlanmıştır. Almanya Osmanlı Devleti'nin yönetiminde hızla yükselen İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticilerini bu ziyaret sayesinde etkilemeyi ve bu yeni yönetimle de ilişkilerin devam etmesini ister.

Araştırma ziyaretinin ana organizatörü Heilbronn Gazetesi editörü ve daha sonra üniversite öğretim üyesi Ernst Jaeckh'tir (1875-1959). Ernst Jaeckh'in görevi yükselen hilal olan Türkiye'nin Almanya'nın önderliğinde hem kültürel hem de ekonomik olarak modernize olabileceğini ve millileştirebileceğine ikna edilmesini sağlamaktır. Bu amacına ulaşmak için Jäckh, önde gelen Türk kişilikleriyle Alman iş, ticaret, endüstri ve kültür elde ederek Almanya ile ilgili bir fikir edinme fırsatı vermek ister. Bu sayede Osmanlı Devleti'nde Alman karşıtı önyargıları ortadan kaldırılabilecek ve uzun vadede Almanya'nın ekonomik politika yararlarını Türkiye oluşturacaktır.

Bu ziyaret Berlin'deki eğitimli ve önemli şahsiyetler ile bankaların ortaklaşa oluşturdukları bir komitenin finansı ile gerçekleşir. Komitenin onursal başkanlığı, Mareşal Freiherr von der Goltz (1843-1916) tarafından devralınır. Bu çalışma gezisi her iki ülke arasında kültürel ve ekonomik değer kattığı için önemli kabul edilir. Geziye katılan önemli şahsiyetler ile gerçekleştirilen irtibatlar ve dostluklar seyahat süresiyle sınırlı kalmamış I. Dünya Savaşı süresince de devam etmiştir.

Dr. Ernst Jäckh araştırma gezisi için öncelikle Almanya'da faaliyete başlar. Bunun için Alman yetkililer, önemli kişiler, belediyeler ve Ticaret Odaları ile görüşür. Jäckh 31 Ocak 1911 tarihinde Osmanlı Devleti'nden bir araştırma komisyonunun davet edilmesi fikrini açıklayarak bunun için planı başlatır. Jäckh'in bu plandaki amacı Osmanlı Devleti'ndeki nüfuzlu kişilere Almanya'daki çalışma, sanayi ve ticaret hayatını göstererek ileride her iki ülke arasında daha fazla yakınlaşmayı sağlamaktır. Bu amaç Almanya'da yetkili çevreler tarafından uygun görülür ve bu araştırma ziyareti için planlama yapılır. Araştırma komisyonu yaklaşık 50 kişi olacak, komisyon 1911 yılı Bahar ayında Almanya'ya ziyaret edecektir.

50 kişilik heyeti Osmanlı Devleti'nin oluşturacağı bir komisyon belirleyecektir. Heyet başkanı Nafia Nazırı Hulusi Bey olmak üzere Posta ve Telgraf Nezareti

Başkatibi Ali Bey, Ahmet Zühdü Bey, Özel Okullar Genel Müfettişi Halid Bey, Kalem Dergisi sahibi Salah Bey, Tüccar Kasım Bey, Tüccar Wely Bolland Bey üye olurlar. Araştırma Komisyonu'na katılacaklar Almanya sınırına kadarki masrafları kendileri karşılayacaklar, Almanya içindeki tüm masraflar oluşturulan komisyon tarafından karşılanacaktır. Geziye katılacak olanlar Almanya sınırına kadar olan masraflar için 200 DM ödeyeceklerdir.²⁵

Araştırma Komisyonu ziyareti için Berlin'de 20 Şubat 1911 tarihinde Dresdner Bank binasında Alman eski devlet bakanı Von Hentig başkanlığında Dr. Ernst Jäckh, Feldmarschall Freiherr Von der Goltz, Profesör Schmoller, Hasmüşavir Goldberger, Dresdner Bank'tan Gutmann, Deutsche Bank'tan Nooff, Orientbank'tan Alexander, diğer banka temsilcileri, sanayiciler ve önemli kişilerin katıldığı kapsamlı ve ayrıntılı bir toplantı yapılır. Toplantıda toplantının gizliliği ile uyarılar yapılır, Osmanlı Devleti ile ekonomik alanda ilişkilerin daha fazla gelişeceği, ziyaretin Alman Hükümeti tarafından düzenlendiği, gazi masraflarının Alman ticaret ve sanayicilerince sağlandığı mümkün olduğu kadar gizleneceği ifade edilir.²⁶

Komisyon Türk araştırma komisyonunun ziyaret tarihini haziran ayında 3 veya 4 hafta süreceğini ve komisyon üyeleri ile ilgilenecek ziyaret boyunca refakat edecek Alman ticaret meclisinden, Alman sanayiciler merkez birliğinden, daimî sergi komisyonundan, Deutsche Bank ve Dresdner Bank'tan birer temsilciden oluşan bir heyet seçilir. Seçilen bu refakat heyeti başkanlığına Feldmareşal Freiherr Von der Goltz, Dr. Jäckh, eski devlet bakanı Von Hentig, Dresdner Bank'tan Dr. Schacht, Deutsche Bank'tan Dr. Nooff ve Orient Bank'tan Dr. Alexander ise üyeliğe seçilir. Gezinin koordinasyonunu sağlamak için Berlin'de Deutsche Orient Bank'ta merkezi ve Saksonya, Posen, Köln, Düsseldorf, Württemberg ve Münih'te bölgesel bürolar kurulur. Bölgesel büroların amacı, o bölgede yapılacak gezi için yerel komitelerin oluşturulmasıdır. Araştırma gezi programına dahil bütün Alman şehirlerinde yerel komiteler kurulur. Bu komitelere üye seçiminde ise o bölgede çalışan devlet görevlileri ve bölge halkının ileri gelenleri, Alman yetkilileri tarafından titizlikle seçilerek yapılır.²⁷

25 PA AA, *Türkei 139*, R13747, A2127, 5 Şubat 1911.

26 PA AA, *Türkei 139*, R13747, A3023, 10 Şubat 1911; Mustafa Gencer, Jöntürk Modernizmi ve Alman Ruhü, 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 155,156.

PA AA, *Türkei 139*, R13747, A3070, 20 Şubat 1911.

27 PA AA, *Türkei 139*, R13747, A3070, 20 Şubat 1911; Yavuz Köse, "Osmanen in Hamburg", Katalog, mit Camilla Dawletschin-Linder, Malte Fuhrmann, Elke Hartmann, Hamburg University Press Verlag der Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky, Hamburg 2016,s. 219.

1911 yılında Osmanlı Devleti'nden Almanya İmparatorluğu sınıraları içerisinde Türk ziyaret heyetinin gözlem amaçlı gönderilmesi ile ilgili bir yazı yer alır. Bu yazıda araştırmacılara gereken özen ve itinanın gösterilmesi ve kendileriyle en iyi şekilde ilgilenilmesi yer almaktadır. Araştırma Komisyonu'nun ziyaret tarihi ile ilgili davet Osmanlı Sadrazam'ı İbrahim Hakkı Paşa'ya 27 Nisan 1911 tarihinde mektupla Alman Heyeti tarafından gönderilir. Buna göre Türk Araştırma Komisyonu 15 Haziran 1911 tarihinde sabah saat 07:15'te İstanbul'dan 1. sınıf tren yolculuğu ile Köstence üzerinden Almanya sınırına ulaşarak 18 Haziran 1911 tarihinde akşam saat 07:45'te gezinin başlama noktası olan Berlin'e ulaşacaktır. Dönüş ise 14 Temmuz 1911 tarihinde tren ile Münih üzerinden Cenova'ya, oradan gemi ile İstanbul'a olacaktır.²⁸

Ziyaret Almanya'da dört eyaleti (Prusya, Saksonya, Württemberg ve Bavyera) ve iki liman şehri (Hamburg ve Bremen) kapsar. Berlin, Hamburg, Köln ve Stuttgart ticaret odaları ve Berlin, Postdam, Charlottenburg, Dresden, Posen ve Münih belediyeleri öncelikli ev sahipleridir.

C. Osmanlı Araştırma Komisyonunun Almanya Ziyareti

Katılımcı arasında Osmanlı milletvekilleri, Memurlar, askerler, tüccarlar ve gazeteciler yer alır. Osmanlı Devleti'nde Almanya Araştırma ziyaretine katılacak olan kişi sayısı 52 olarak hem sosyolojik hem de coğrafi açılardan Osmanlı elit tabakası temsilcilerinden bir kesit oluşturacak şekilde belirlenir. Listede her ne kadar 52 kişi olsa da gezinin resmi bir hüviyette olmaması nedeniyle bazı Hükümet temsilcileri geziye katılmaz. Oluşturulan liste sadaret vasıtasıyla İstanbul'da Deutsche Bank ve Deutsche Orient Bank yetkililerine verilir.²⁹ Araştırma Komisyonu ziyaretine katılanlar arasında orta ve üst düzey devlet adamları, tüccarlar, askeri temsilciler, serbest ve akademik meslek sahibi, sivil doktorlar, gazeteciler ve siyasilerden milletvekilleri yer alır. Ayrıca ziyarete Almanya'nın İstanbul Başkonsolosu Mösyö Martens de Osmanlı Hariciye Nezareti'nin izni ile katılır.³⁰ Başlangıçta 50 kişi olarak belirlenen liste eklemelerle 52'ye yükselir. Geziye katılanlar arasında Ahmed İhsan, Hüseyin Cahit, Salâh Cimcoz gibi tanınmış kişiler yer alır. Muhiddin Bey komisyonun en yüksek rütbeli subayıdır. İzmit Milletvekili Ahmed Müfit Osmanlı Mebusan Meclisi'ni temsil eder. En

²⁸ HStAS E 40-16 Bü 366-1. Teil.

²⁹ BOA, BEO, No.3899/292361, 28 Mayıs 1911, lef 1.

³⁰ BOA, İ.MBH, No. 6/17, 18 Mayıs 1911, lef 1-2

belirgin Katılımcılar arasında Ahmed İhsan Tokgöz ve Hüseyin Cahid Yalçın yer alır.³¹

Türk Araştırma Komisyon üyelerini yukarıda bahsedilen Osmanlı Hükümeti heyeti belirler. Belirlenenlere bakıldığında askeri alandan, ekonomik alandan, kültürel alandan, siyasi alandan ve gazetecilerden oluştuğu görülür. Buna göre Osmanlı Devleti de rastgele bir komisyon belirlemeyerek öncelikle Almanya'yı çok iyi şekilde etüt edecek, orada siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler kuracak, Almanya'nın askeri, ekonomik ve sanayi yapısını, alt yapı, ulaşım ve diğer alanlarda çok iyi gözlem yapabilecek kişileri belirler. Buna göre Osmanlı Devleti daha önceden başlayan siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel ilişkileri devam etmeyi planlarken aynı zamanda yaklaşan bir dünya savaşı öncesinde Almanya'nın askeri, sanayi ve ekonomik olarak ne düzeyde olduğunu da görmek ister.

Almanya tarafından bakıldığında ise gelen heyete askeri alanlarını, sanayi fabrikalarını, ekonomik durumlarını, alt yapı, demiryolu, şehir planları, belediyeler gibi devletin önemli alanlarını göstererek üzerlerinde çok büyük bir etki bırakmaktadır. Bu kişiler geri döndüklerinde Almanya'ya karşı iyi intibalarını ve yaklaşan savaşı Almanya'nın kazanacağı fikirlerine sahip olmaları istenir. Ayrıca Almanya hem savaş içinde hem de savaş sonrasında Osmanlı Devleti ile her alanda iyi ilişkileri sürdürmeyi planlamaktadır.

Bu açıdan bakıldığında Türk Araştırma Komisyonu'nun 1911 yılındaki Almanya ziyareti her iki ülke tarafından çok önemli hedeflere sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 1: Osmanlı Devleti'nden Almanya Araştırma Gezisine Katılanlar

ADI	Mesleği veya Görev Yeri	ADI	Mesleği veya Görev Yeri
Agah Ömer Bey	Maliye Nezareti	Dr. Süleyman Numan Bey	Albay, Profesör
Ahmed İhsan Bey	Servet-i Fünûn Dergisi Baş Muharriiri	Edhem Bey	Ticaret Nezareti
Ali Bey	Nafia Nezareti	Ekrem Bey	Eczacı (Eczane Sahibi)
Aram Kınacıyan	Tüccar	Fazlı Necip Bey	Dahiliye Nezareti
Asım Bey	Meclis-i Mebusan	Fevzi Bey	Diyarbakir Mebusu

31 HStAS E 40-16 Bü 366-1. Teil.

Almanya Çalışma Ziyaretinin I. Dünya Savaşı Öncesi Osmanlı Devleti ile Alman İmparatorluğu Arasındaki Yakınlaşmaya Etkisi

1531

Cemal Bey	İstanbul Belediye Meclis Üyesi	Fuad Bey	Posta ve Telgraf İdaresi
Dr. Galip Bey	Tıp Fakültesi Müdürü	Galib Efendi	Bursa Mebusu
D r. Nureddin Bey	Haseki Hastanesi Başhekimi	Haim Efendi	Tüccar
Necip Bey	Kaptan	Osman Bey	Mühendis
Rıza Bey	Yüzbaşı, Harp Okulu	Said Bey	Şura-yı Devlet Üyesi
Selahaddin Bey	Teğmen, Harbiye Nezaretı	Selim Bey	Kâtip, Tıp Fakültesi
Suad Bey	Profesör, Hariciye Nezaretı	Suad Sedat Bey	Larissa Konsolosu (Yunanistan)
Şevket Cenani Bey	İstanbul Belediye Meclis Üyesi	Şükrü Bey	Harbiye Nezaretı
Kemal Ömer Bey	Tüccar	Müfit Bey	İzmid Mebusu
Mahmud Shabender	Bağdatlı Tüccar ve Banker	Münir Bey	Bankacı
Malik Bey	Şura-yı Devlet Üyesi	Müştak Bey	Meclis-i Mebusan
Muhiddin Bey	Albay, Pera Valisi	Nazif Bey	Divan-ı Muhasebat
Yusuf Razi Bey	Şura-yı Devlet Üyesi	Hikmet Bey	Ticaret Nezaretı
Halil Nasuki Bey	Beylerbeyi Yedek Subay Okulu	Hilmi Naili Bey	Karamürsel Bez Fabrikası Sahibi
Hamid Bey	Şura-yı Devlet Üyesi	Hüseyin Cahit Bey	İstanbul Mebusu, Tanin Gazetesi Baş Muharriri
Hasan Ruhi Bey	Hüdavendigâr Vilayetinde Toprak Ağası	İlhami Bey	Manisa Mebusu
İsmail Rıfki Bey	Ziraat Bankası, Halkalı Ziraat Mektebi	Süleyman Sırrı Bey	Yüzbaşı, Öğretmen (Harp Okulu)
Pantche Doreff (Bulgar)	Manastır Mebusu	Tevfik Daniş Bey	Maarif Nezaretı
Salah Cimcoz	Kalem Dergisi Sahibi	Refik Bey	Kaptan
Seyfettin Bey	Teğmen, Jandarma	Salih Bey	Korvet Kaptanı, Bahriye Nezaretı
Sıdkı Bey	Firkateyn Kaptanı, Bahriye Nezaretı	Şerif Paşa	Suriye Vilayeti Meclis Üyesi

Araştırma Komisyonu Dr. Ernst Jäckh'inde refakatiyle 15 Haziran 1911 tarihinde Alman Heyetinin planı aksine İstanbul'dan gemi ile İtalya'nın Trieste Limanı'na gider. Komisyon buradan demiryolu ile Berlin'e ulaşır. Osmanlı Araştırma Komisyonu Alman Ziyaret Komisyonu tarafından hazırlanan plan dahilinde ilk olarak 19-23 Haziran 1911 tarihlerinde Berlin'i ziyaret eder, burada kamu binaları, Berlin Ludwig Löewe makine fabrikası, sanayi kuruluşları ve askeri kurumlar gezilir. Berlin Tegel'deki atış poligonu görülür.³²

Komisyon 23 Haziran 1911 tarihinde trenle Dresden'e gider ve burada Saksonya sanayisi ile şehirdeki sağlık sergisi, porselen fabrikası, belediye binası, Pilsnitz Sarayı görülür. Heyet 25 Haziran'da trenle Posen'e gider, burada 26-27 Haziran'da Silezya sanayisi, tarım makineleri ve tarım ürünleri incelenir.³³

Araştırma Komisyonu 27 Haziran'da Alman Donanma Komutanlığı'nın genel karargâhı Kiel'e geçer ve burada Kiel Haftası çerçevesinde 28 Haziran'da yapılacak yarışları izleyecektir. Heyet Kiel Donanma komutanlığı ve tersaneleri gezer. Gazeteci Ahmed İhsan, Hüseyin Cahit ile Albay Muhiddin ve Doktor Süleyman Numan Bey'den oluşan küçük grup Dr. Jäckh ile Tümgeneral Von der Hoch'nın refatinde 29 Haziran 1911 tarihinde saat 12:30'da Kiel'de bulunan Hohenzollern yatında Alman İmparatoru Kaiser II. Wilhelm tarafından kabul edilirler.³⁴

Türk Araştırma Komisyonu Kiel'den Alman gemi inşa sanayi, ticaret filosu ve Alman İmparatorluğu'nun deniz aşırı ticaret trafiği ile ilgili izlenim edinmeleri amacıyla Hamburg ve Bremen'e götürülür. Araştırma Komisyonu 29-30 Haziran'da Hamburg'ta liman, von Blohm&Voß tersanesi, Elb Tüneli, Hamburg ticaret odası ile Deutschen Levante-Linie tarafından Cuxhaven ve Helgoland vapur gezisi yapar.³⁵

Çalışma komisyonu için Hamburg limanı için önemli bir ticaret merkezi olarak özellikle ilgi çeker. Heyet 29 Haziran 1911'de Hamburg'da kaldıkları süre boyunca liman ve tersane tesislerini (Blohm & Voss) ve Elbe tüneline ve merkezinde bir hayvanat bahçesi olan Hagenbeck'i ziyaret eder. Öğlen saat 1'de Belediye binasında bir kahvaltuya, akşam ise Türk misafirlerin de yer aldığı Ticaret Odası'nın Hotel

32 HStAS E 40-16 Bü 366-1. Teil.

33 HStAS E 40-16 Bü 366-1. Teil.

34 PA AA, *Türkei 139*, R13748, A10064, 29 Haziran 1911.

35 HStAS E 40-16 Bü 366-1. Teil.

Atlantic'te düzenlediği akşam yemeği ve şölenine katılırlar. Kahvaltı sırasında söz alan İzmit Milletvekili Mufid Bey konuşmasında kahvaltı ve sıcak davranışlar için teşekkür etti. Ayrıca parlayan bir yıldız gibi hızla yükselen Hamburg'un Serbest ve Hansa Şehri'nde oluşan dostça ve ekonomik ilişkilerin ne derece önemli olduğuna değinir.³⁶

Türk Araştırma Komisyonu 1 Temmuz'da Bremen'de olur ve burada kuzey Almanya idare binaları, Weber tersanesi ile Freihafen limanı gezilir. Türk heyetine 2-7 Temmuz arasında Almanya'nın ticaret merkezleri olan Rheinland ve Westfalen'de kömür ve demir endüstrisi işletmeleri metal silah fabrikası, sanat sergisi, Krupp ağır sanayi gemi ve makine yapımı, fabrikaları, Deutz gaz motor fabrikası, Humboldt makine fabrikası, Maffei Lokomotif fabrikası gösterilir.³⁷

Türk heyeti 7 Temmuz'da Frankfurt am Main şehrine gelir ve burada Knorr, Brückman gümüş eşya ve Neckarsulm bisiklet-motosiklet fabrikalarını gezerek, ayrıca Wiesbaden ve Hamburg'da bulunan dünyaca ünlü kaplıcalarda dinlenme sağlar. Buradan Stuttgart'a geçilerek ve burada Stuttgart Dragon kışlası, gelişmiş el sanatları sanat ve doğal hazineleri, Daimler ve NSU uçak yapımcıları, havacılık (Zeppelin) Elektronik sanayi (AEG, Siemens-Schuckert), tekstil sanayi (Mönchengladbach) gıda tesisleri (Knorr, Löwenbrauerei) ve ünlü Friedrichshafen görülür. Freidrichshafen'de Grafen Zeplin firması gezi programına dahil edilerek Türk Heyeti Zeplin'e binerek havadan bir seyir gerçekleştirir.

Türk Araştırma Komisyonu Stuttgart'tan demiryolu ile Münich'e geçer. Münich'te Urach Sarayı, Dragon kışlası ve ticaret odaları ile Münich'teki Türk konsolosluğu ziyaret edilir. Türk Heyeti 14 Temmuz'da Almanya'dan ayrılır.

Türk araştırma heyeti Almanya'da şehir planlarını, demiryolunu, tramvayları, elektrik ve su santralleri, klinikleri, kaplıcaları, Heilbronn tuz ocakları ve Leutstetten Ziraat Çiftliğini ziyaret eder. Heyet ayrıca limanları, tersaneleri, Ticaret Odalarını, fabrikaları ve özellikle de askeri kışlalar ile Krupp Alman silah ve mühimmat fabrikaları, Düsseldorf Ren metal ürünleri ve makine fabrikası Oberndorf'taki tüfek fabrikası ve Rottweil'deki barut fabrikası gibi silah sanayi yerlerini gezer.

Bu Türk araştırmacıların Almanya'ya ulaşması o günün gazetelerinde de yer alır. Örneğin Morgenblatt Gazetesi'nin 14 Temmuz 1911 tarihli nüshasında "Türk

36 HStAS E 40-16 Bü 366-1. Teil.

37 HStAS E 40-16 Bü 366-1. Teil.

Araştırmacılarının “Son Günü” başlığı, Sachwaebische Kronik’in 10 Temmuz 1911 Ögfe baskısında “Türklerin Stuttgart’ı Ziyareti” başlığı ile yer alır.³⁸ Aynı yazı 14 Temmuz 1911 tarihi’nde Stuttgart’tan İmparatorluğa gönderilen yazıda Türk misafirlerle en iyi şekilde ilgilenildiği, nasıl karşılandığı, nerede akşam yemeği yendiği, nerede konakladıkları gibi tüm program ayrıntılıca rapor edilir.³⁹

Württemberg Sanayi Odası’nın Stuttgart’tan 6 Temmuz 1911 tarihli yazısında “ Belirtildiği üzere Württemberg Sanayicileri Türk Araştırma Komisyonu ile bir akşam yemeğinde birlikte olduk. Eksalans bu imkanı bize tanıdığınız için sizlere teşekkür ederiz.” ifadeleri yer alır.⁴⁰ Bu ifadeden Türk araştırmacılarının ziyaretleri imparatorluk tarafından itina ile takip edildiği ve her ziyaret yerinden Berlin’e ayrıntılı rapor gönderildiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti’nden Almanya’yı ziyaret eden Türk Araştırma Komisyonu’nun tüm ziyaretleri hem Alman hem de Osmanlı basını tarafından yakından takip edilerek gün gün ve gezilen tüm yerlere ayrıntılı bir şekilde yer verilir. Ziyaret sonrasında gezi ile ilgili her iki devletin ilgili uzmanları ve katılanların röportajları gazetelerde yayımlanır.

Sonuç

II. Meşrutiyet sonrası yeniden olumlu hale dönen Osmanlı Alman ilişkileri çerçevesinde Osmanlı Hükümeti adına Almanya’ya 1911 yılında ekonomi, sanayi, genel durum gibi çeşitli alanlarda inceleme yapma üzere bir araştırma inceleme heyeti gönderilir. Almanya Osmanlı Devleti adına bu heyete çok büyük bir önem verir. Heyetin kalacağı süre içerisinde ziyaret edeceği yerler, görüşmeler, konaklayacakları yerler, heyetin masrafları gibi konularla Alman İmparatorluğu yakından ilgilenerek heyetin gideceği her yere önceden talimatlar gönderilerek ziyaret sonrasında da rapor istenir. Almanya’da bu araştırma heyetine gösterilen ilgi Osmanlı Devleti’ne Almanya’nın ne derece önem verdiği’nin bir göstergesi olur.

1911’de Osmanlı Araştırma Komisyonu tarafından Almanya’ya 15 Haziran 1911’den 14 Temmuz 1911 tarihleri arasında yaklaşık dört haftalık çalışma ziyareti gerçekleştirir. Bu ziyaret Almanya’da tüm devlet yetkilileri tarafından en üst seviyede karşılanır.

38 HSLAS E YO116 BÜ 81.

39 HSLAS E YO116 BÜ 79.

40 HSLAS E YO116 BÜ 68.

Program daha çok askeri tesisler ve silahlandırma fabrikalarını içerir. Bunun yanında endüstriyel tesisler, gemi yapımı ve makine mühendisliği, madencilik, çiftçi ve belediyeler yer alır. Almanya'da belediyelerin altyapı başarıları gösterilir ve Almanya'nın sanayileşmesi ile modernleşmesi iyice heyete gösterilmeye çalışılır. Ziyaret akşamları ise daha çok belediye ve ticaret odalarının düzenledikleri resepsiyonlar yer alır. Burada önemli şahsiyetlerle irtibat kurulması sağlanır.

Türk Araştırma Komisyonu'nun ülkeye geri dönmesiyle he riki ülke arasında ilişkiler her alanda giderek artmaya başlar. 1911 yılında Almanya'dan Osmanlı ordusunu yeniden düzenlemek için Binbaşı Aron Colmar von der Goltz başkanlığında bir heyet gelir. Osmanlı Devleti'nde Paşa adıyla anılan Goltz 1885-1895 ve 1909-1913 yılları arasında İstanbul'da görev yapar. Paşa Harp Okulu'nda görev yapar, ayrıca orduda idarecilik ve önemli düzenlemeler gerçekleştirir. Ayrıca birçok Türk subayı da eğitim almak amacıyla Almanya'ya gönderilir.⁴¹

Alman Başbakanlığı'nın Berlin'den 7 Aralık 1911 tarihli ve II 13925 numaralı yazısı ile İhraç mallarının ülke içerisinde serbest dolaşımı ile ilgili (Almanya İmparatorluğu ile 9 Kasım 1911 tarihinde yapılan anlaşmanın 922 ve diğer maddelerine göre) Türkiye ile yapılan anlaşma yönetmeliğinin 9. bentinde kurşun örnekleri ve devletçe kabul edilen mallar ve bunların Alman gümrüğünde kabul edilen mal örnekleri Osmanlı gümrüğüne gönderilmesi kararlaştırılır. Türk Gümrük İdaresi ile Alman Gümrük Tarifesi gereğinde Almanya'da her federasyonunun Türk gümrüğüne kurşun ve diğer malların bir örneğini göndermeleri ve herhangi bir sorun olmazsa ülkeye malların sokulması konusunda anlaşmaya varılır. Ayrıca Türk Gümrüğü bütün ihraç edilen malların üzerinde ve yazışmalarda bu Alman gümrüğünün mührünün bulunmasını ister. Bu konuyla ilgili 50 Türk gümrük memuru söz konusu Alman devletinin gümrükte kullanılan işaret ve mühürlerinin öğrenilmesi amacıyla bilgilendirilir ve kendilerinden malların geçişinde bu tarifelere uyulması rica edilir.⁴²

Württemberg Krallığı Sanayi ve Ticaret Ofisi'nin Stuttgart'tan 6 Eylül 1912 tarih ve 13834 numaralı Kraliyet İçişleri Bakanlığı'na Türkiye'nin gümrük tarifesi ile ilgili gönderilen yazıda, Heidenheim'deki Ticaret Odası'nın dilekçesinde Heidenheim'deki fabrikalardaki imalat ürünlerinin Türkiye'ye ihracatında Türkiye'nin bu yazın ortaya konulan spesifik bir gümrük tarifesi taslağının

41 Jehuda L. Wallach - Die Anatomie einer Militaere Hilfe, 1976, s. 7-10; Enver Ziya Karal, *age.*, C VIII., s. 174,365-369.

42 HSLAS E YO116 BÜ 85.

uygulamaya konulmasını istihdam etmektedirler. Onlar arzularının ve önerilerinin İçişleri Bakanlığı tarafından ilgili birimlere iletileceğini ummaktadır. Stuttgart'tan 12 Eylül 1912 tarihinde Kraliyet İçişleri Bakanlığı'ndan Haag'ın Dışişleri Bakanlığı'na I 4954 sayılı yazısında Heidenheim Ticaret Odası'nın isteklerinin iletildiği yer alır.⁴³

“Kraliyet Haffenwerks Techniker Wilhelm Fischer Feuerwerks Fabrikation” adlı Stuttgart'taki bir şirketin 25 Kasım 1913 tarihli Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen Türkiye'ye yapılan ihracat ile ilgili yazısına göre; “Şirketin Türkiye'deki temsilcisinden aldığım habere göre Türkiye'deki yeni yönetim şirketin mallarının Türkiye'ye girmesine izin vermemektedir. Sizen isteğim Türkiye ile ilişkilerin düzeltilerek tekrar malların Türkiye pazarına girişini sağlamanızdır. Saygılarımla.”⁴⁴ Dışişleri Bakanlığı'nın 3 Aralık 1913 tarihli ve 6073 numaralı yazısında Dışişleri Bakanlığı'nın yazısında ilgili talebin kendilerine ulaştığı ve İçişleri Bakanlığı'nın 1 Aralık 1913 tarihli bu konu ile ilgili talebin değerlendirmeye alındığı belirtilmektedir.

Bu örnekler sadece Almaya ile Osmanlı Devleti arasında giderek artan ekonomik ilişkilere birkaç örnekten ibarettir. I. Dünya Savaşı'nın aştığından kısa bir süre önce Berlin'de 1914 yılı ilkbaharında Alman- Türk Derneği kurulur. Derneğin amacı Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerinde kültürel bir nüfuz oluşturmasıdır. Dernek kültürel faaliyetlerle ekonomik, askeri ve siyasi iş birliği amaçlamaktadır.

Bu kurulan derneğin fikir babası yine Dr. Ernst Jäckh'tir. Derneğin amaçları arasında Almanya'nın ekonomik bir güç olarak Osmanlı Devleti'ne iyice yerleşmesi de yer alır. Jäckh, “Bizim dilimizi konuşan, bizim kitaplarımızı okuyan, Alman kültürünü tanıyan her Osmanlı Alman kültürünün bir dostu ve Alman mallarının tüketicisi olacaktır.” Diyerek derneğin amacını ifade eder. Bir süre sonra Osmanlı Devleti ile Almanya İmparatorluğu müttefik olur ve her iki devlet I. Dünya Savaşı'nda aynı cephede mücadele eder.

Görüldüğü üzere 1911 yılındaki Türk Heyeti'nin Almanya Araştırma ziyareti her iki devlet açısından uzak emelleri gerçekleştirecek köprülerin kurulmasına vesile olmuştur. İttihat ve Terakki yönetiminde Türk Alman dostluğu ilerlemiş ve her iki ülke arasında siyasi, askeri, ekonomik, kültürel ve eğitim alanında önemli iş birliği gerçekleşmiştir.

43 HSLAS E YO116 BÜ 85.

44 HSLAS E YO116 BÜ 88.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

BOA, Yıldız Perakende, Askeri Maruzat (*Y. PRK. ASK.*), Gömlek no.12, Belge no. 51.

BOA, Y. PRK, ASK., 256/83.

BOA, BEO, No.3899/292361, 28 Mayıs 1911, lef 1.

BOA, İ.MBH, No. 6/17, 18 Mayıs 1911, lef 1-2.

PA AA, Türki 139, R13747, A2127, 5 Şubat 1911.

PA AA, Türki 139, R13747, A3023, 10 Şubat 1911.

PA AA, Türki 139, R13747, A3070, 20 Şubat 1911.

PA AA, Türki 139, R13747, A3070, 20 Şubat 1911.

PA AA, Türki 139, R13748, A10064, 29 Haziran 1911.

HSLAS E 40-16 Bü 366 - 1. Teil.

HSLAS E YO116 BÜ 241.

HSLAS E YO116 BÜ 241

HSLAS E YO116 BÜ 341.

HSLAS E YO116 BÜ 86.

HSLAS E YO116 BÜ 81.

HSLAS E YO116 BÜ 79.

HSLAS E YO116 BÜ 68.

HSLAS E YO116 BÜ 85.

HSLAS E YO116 BÜ 85.

HSLAS E YO116 BÜ 88.

HSLAS E YO116 BÜ 92.

HSLAS E YO116 BÜ 99.

HSLAS E YO116 BÜ 100.

HSLAS E YO116 BÜ 95.

HSLAS E YO116 BÜ 94.

HSLAS E YO116 BÜ 92.

HSLAS E YO116 BÜ 99.

HSLAS E YO116 BÜ 3523.

HSLAS E YO116 BÜ 96.

HSLAS E YO116 BÜ 96, s. 2.

HSLAS E YO116 BÜ 97.

HSLAS E YO116 BÜ 96.

HSLAS E YO116 BÜ 102

Araştırma İnceleme Eserler

Armaoğlu, Fahir, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Ankara, 1975.

Avni, Hüseyin, *Bir Yan Müstemleke Oluş Tarihi*, İstanbul, 1932.

Beşdilli, Kemal, “II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında”, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, F. 31, İstanbul 1979.

Demirhan, Pertev, *Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz, Das Lebensbild eines grossen Soldaten*, Göttingen 1960.

Earl, E. Mead, *Bağdat Demiryolu Savaşı*, çev. Kasım Yargıcı, İstanbul 1972.

Gavriel, Arhangelos, *Anadolu ve Bağdad Demir Yolları İdaresinin İç Yüzü*, Dersaadet, 1327.

Gencer, Mustafa, *Fontürk Modernizmi ve Alman Ruhu, 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Holborn, Hajo, *Deutschland und die Türkei 1878-1890*, Berlin 1926.

Impert, Paul, *Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri*, çev. Adnan Cemgil, İstanbul, 1981.

Karal, E. Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C VIII, Türk Tarih Kongresi Yayınları, Ankara, 1962.

Köse, Yavuz, “Osmanen in Hamburg”, *Katalog, mit Camilla Dawletschin-Linder*, Malte Fuhrmann, Elke.

Hartmann, Hamburg University Press Verlag der Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky, Hamburg 2016.

Kössler, Armin, “Die Besuche Kaiser Wilhelms II. in Konstantinopel (1889,1898,1917)”, *Generalkonsulat der Bundesrepublik Deutschland Istanbul* haz. Das Kaiserliche Palais in Istanbul und die deutsch-türkischen Beziehungen. İstanbul 1989.

Kurumuş, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, Ankara, 1982.

Ortaylı, İlber, *İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, Ankara 1981,

Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu*, İstanbul, 1983

Önsoy, Rıfat, *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri*, İstanbul, 1982.

Perey, L. Evans, *The German Road to the East*, London, 1916, Mustafa Albayrak, *Osmanlı Alman İlişkilerinin Gelişimi ve Bağdat Demiryolu’nun Yapımı*.

Rathmann, Lothar, *Berlin-Bağdat, Die imperialistische Nahostpolitik des kaiserlichen Deutschlands*, Berlin

1962, Çev. Ragıp Zarakolu, *Berlin-Bağdat, Alman Emperyalizminin Türkiye’ye Girişi*, İstanbul 1982.

Quataert, Donald, “19. yy.da Osmanlı İmparatorluğu’nda Demiryolları”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete*.

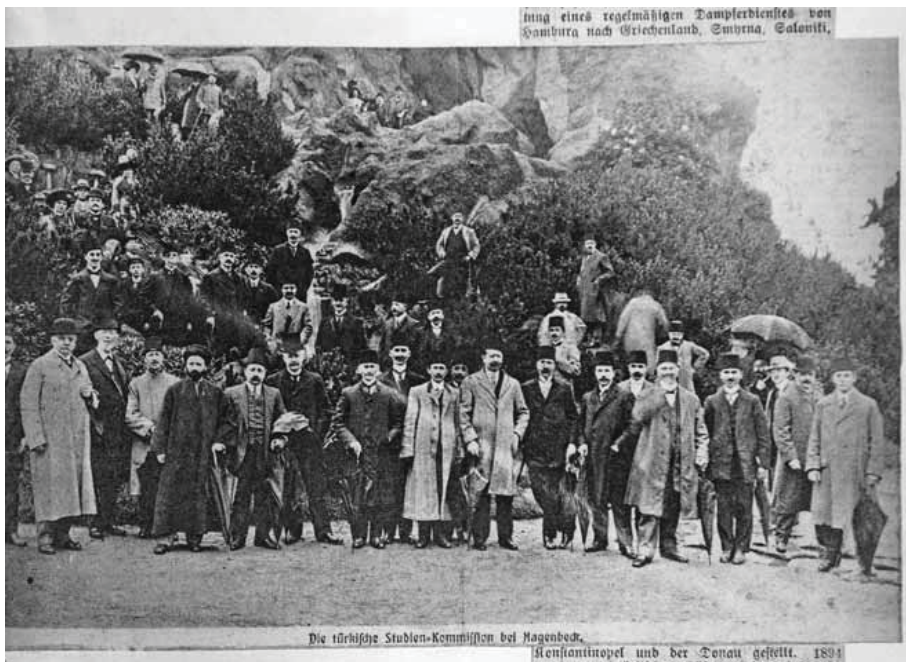
Türkiye Ansiklopedisi, C 6, İstanbul 1985.

Ülman, A. Haluk, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara 1973.

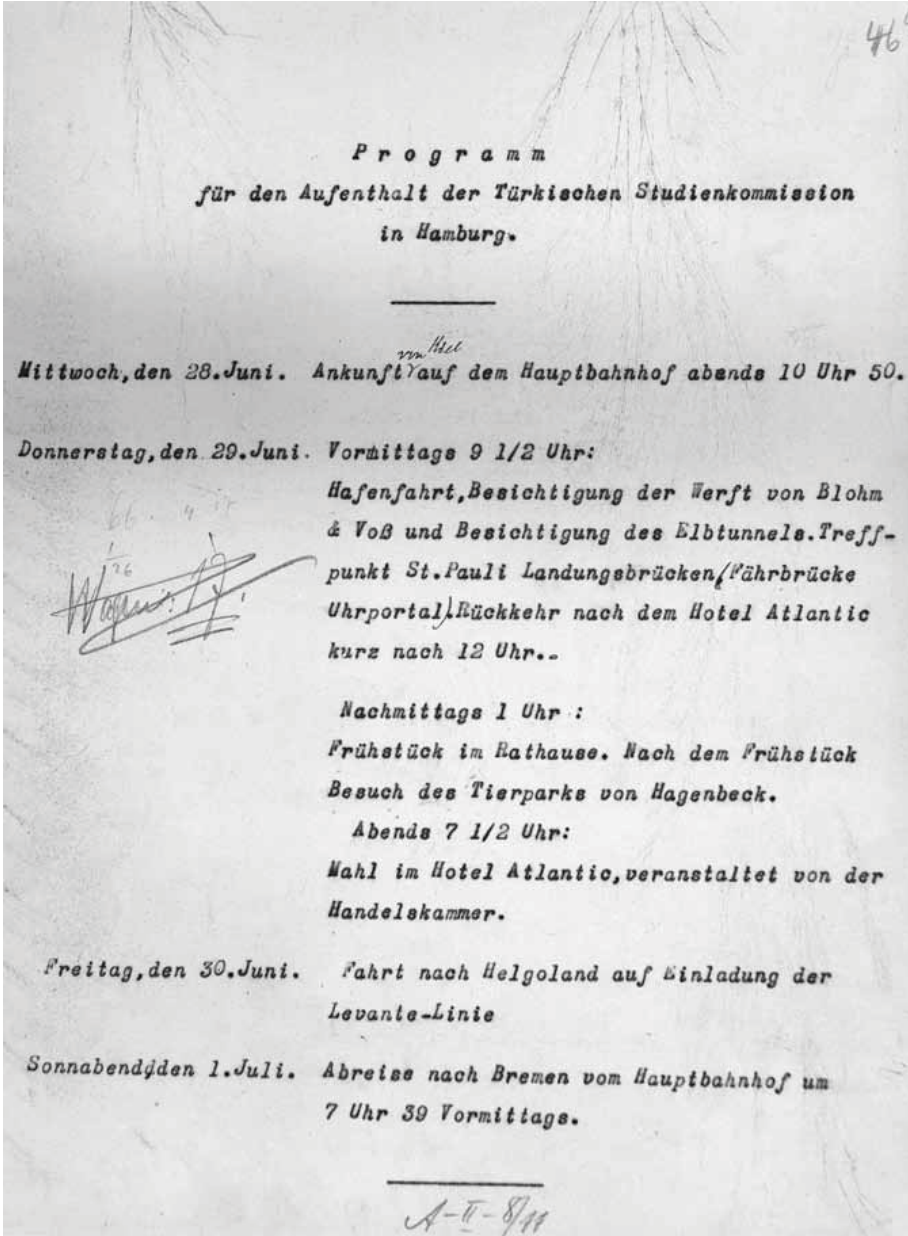
Von Der Goltz, Colmar Freiherr, “Die neue deutsche Militaermission in der Türkei”, *Morgenblatt, Neue Freie*

Presse, Nr. 17683, 15 November 1913, Berlin, 1913.

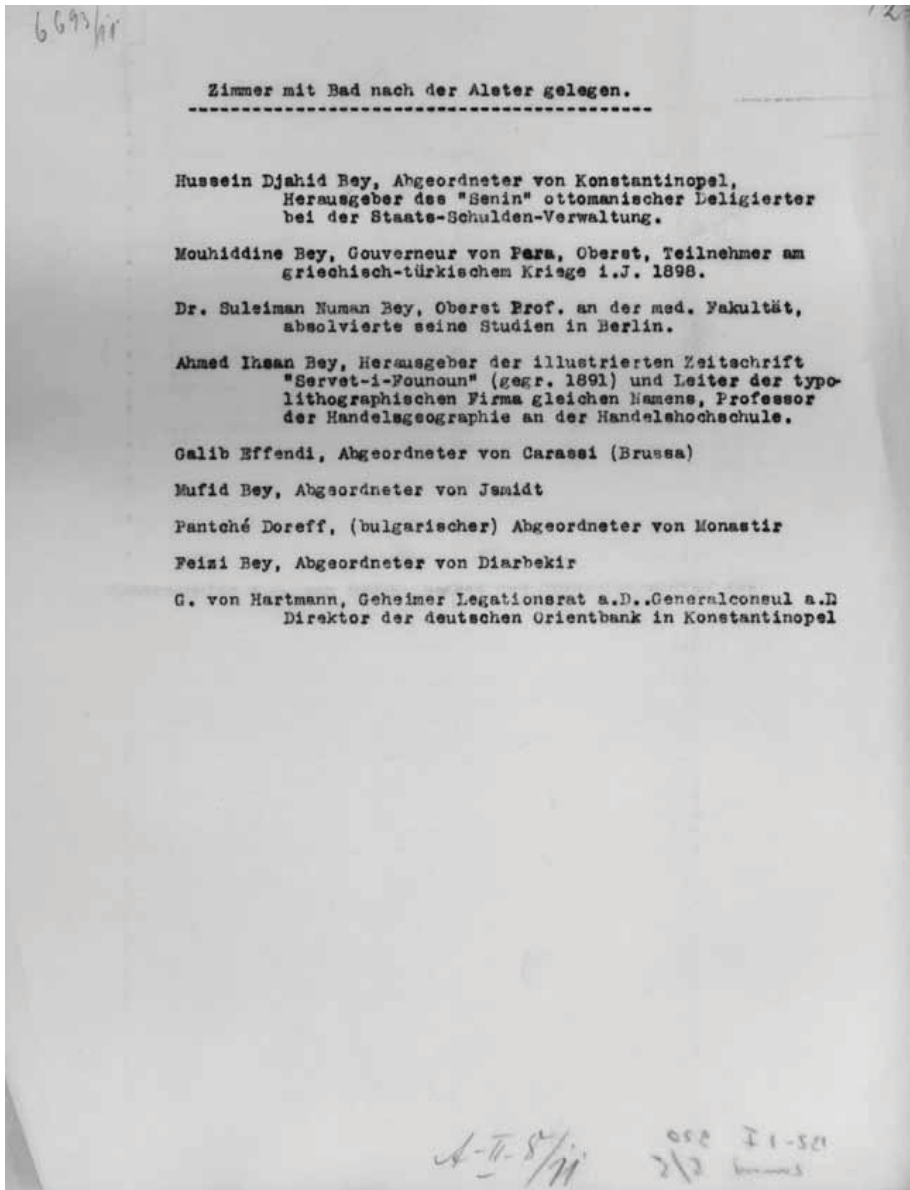
Wallach, Jehuda L., *Anatomie einer Militärlilfe, Der preussisch-deutschen Militärmmissionen in der Türkei 1835-1919*, Düsseldorf 1976, çev. Em. Tuğ. General Fahri Çeliker, *Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Türkiye’de Prusya-Alman Heyetleri 1835-1919*, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Bşk. Yayınları, Ankara 1985.

Ekler

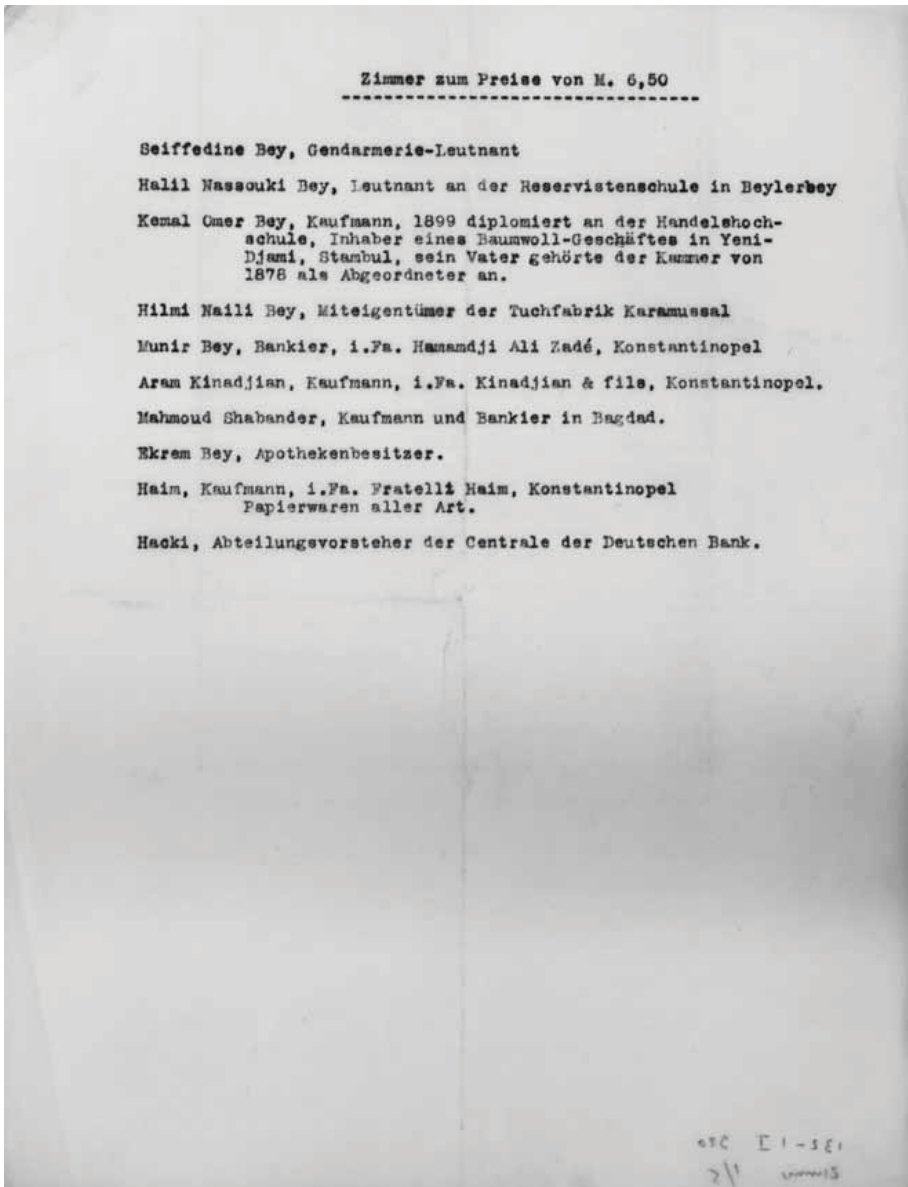
Ek 1: Foto der osmanischen Studienkommission im Tierpark Hagenbeck. Hamburger Fremdenblatt Nr. 153, 1911, Staatsarchiv Hamburg, Signatur: 111-1 Cl. VI Nr. 12 Vol. 1 FasC 35.

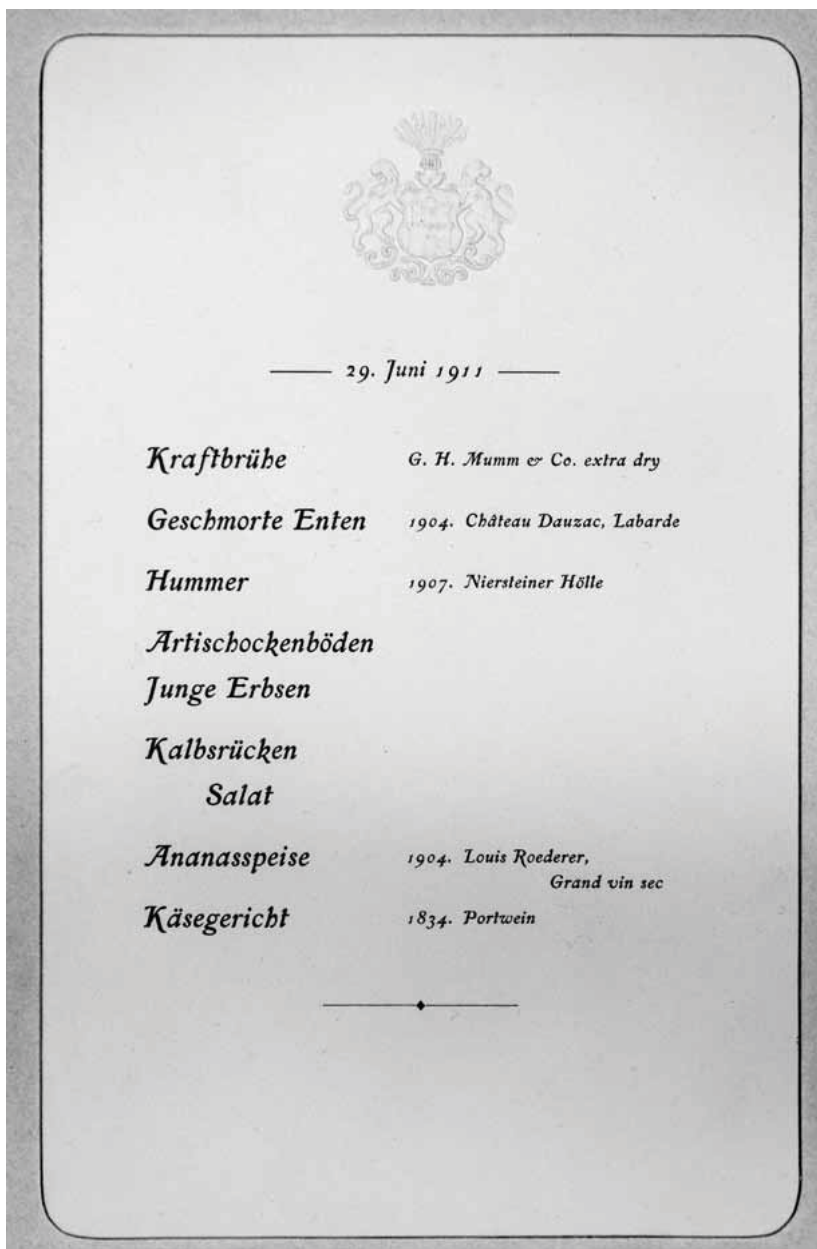
Ek 2: Programm des Hamburg-Besuchs (28. Juni – 1. Juli 1911), Staatsarchiv Hamburg, Signatur: 132-1 I 920, Nr. 46a

Ek 3: Zimmerverteilung im Hotel Atlantic Staatsarchiv Hamburg, Signatur: 132-1 I 920, Nr. 42b.

Ek 4: Erstellt nach einer inoffiziellen und vertraulich behandelten Rangfolge der Teilnehmer.

Ek 5: Menü des Frühstücks im Rathaus am 29. Juni 1911, Staatsarchiv Hamburg, Signatur: 132-1 I 920, Nr. 53.

Ek 6:

Dresden, 25. Juni. Die Mitglieder der türkischen Studienkommission besichtigten heute Vormittag die internationale Hygieneausstellung. Nachmittags 11/2 Uhr fand ein von dem Dresdner Komitee den türkischen Gästen im Saale des Ausstellungspalastes gegebenes Frühstück statt, an dem außer den Herren der Studienkommission und des Komitees Vertreter der staatlichen und städtischen Behörden, sowie der Presse teilnahmen. Im Namen des Komitees begrüßte Generalkonsul v. Klemperer die türkische Studienkommission. Namens der Ausstellung und in Vertretung des abwesenden Geheimrats Lingner hieß Pros. Sudhoff die Gäste willkommen. Dr. Suleiman Numan Bey brachte den Dank der Studienkommission zum Ausdruck. In einer bemerkenswerten Rede hob sodann der Präsident der Dresdener Handelskammer, Geheimer Kommerzienrat Collenbusch die Handelsbeziehungen zwischen der Türkei und Deutschland hervor; er wies darauf hin, daß in einem Jahr der türkischdeutsche Handelsvertrag ablaufe und sprach die Hoffnung aus, daß der neue Vertrag die handelspolitischen Beziehungen zwischen beiden Ländern noch enger knüpfen werde. Um 4 Uhr begaben sich die Mitglieder der türkischen Studienkommission mittels Sonderdampfers nach Pillnitz, wo der Dampfer um 5 Uhr vor dem Wasserpalais anlangte. Die Fahrtteilnehmer wurden von dem Obersthofmeister Frhr. v. dem Bussche begrüßt und nach dem Bergpalais geleitet, in dessen großem Saale ein Imbiß und Tee gereicht wurde. Dann fand eine Besichtigung des Schlosses und der Gartenanlagen statt. Kurz nach 6 Uhr verließen die fremden Gäste Pillnitz, um sich nach Dresden zurückzugeben, von wo heute Abend um 10^h/s Uhr die Weiterreise nach Posen erfolgen wird.

